

Milan Pugelj:

Carmen.

1.

Tisti večer je gledal četrtič Zofijo Večerino kot Carmen. In kakor je bil prvi in drugi in tretji večer zanjo ves vnet, enako se mu je godilo četrti večer. Ko je planila na oder, rdeča, z velikimi žgočimi očmi, s črnimi, mahadravimi ciganskimi lasmi, rjavih in zdravih rok, gibčna, kakor bi se ji zvijale pod kožo mesto udov močne okrogle kače, drznih, živih gležnjev in trdih, skoro moških in vendar strastno ženskih korakov, ko je bušila taka med igralce, je bil Jalen med tisto publiko, ki se je zganila, popravila na sedežih, nagnila naprej in se stresla prijetno dirnjena vsled divjega in slastnega užitka. V obraz je zagorel, sklonil se je globoko do rame svojega prednika v parterju in gledal mimo glav na oder z očmi, ki so bile vlažne in so ga pričele peči, da jih je trepetoma zapiral. Nosnice so mu drhtele, ustnic se je oprijela pekoča suša in po žilah je vrela kri, kakor bi pod njim gorelo.

Carmen je pela svojo pesem in njen glas je bil širok in topel, skoro moški in vendar žensko vroč in mamljiv. Hodila je sem, hodila je tja in kačasto telo se je pod obleko vilo, se krčilo in iztezalo, trepetalo in strmelo, vabilo in zavračalo. Imela je na sebi rožnato krilo, segajoče nekoliko čez kolena, in kadar se je naglo zasukala, se je videlo nekaj temnega, okroglega, kakor da bi bilo tisto njeno golo koleno. Stopala so bila majhna, ali v njih je bila moč, ki je glasno govorila ob vsakem koraku. Prožnost gležnjev se je prelivala v prožnost meč in po nogah je neprenehoma teklo in valovilo nekaj divjega in ciganskega. Njen pas je bil ozek in v pisani bluzi nad njim so se vzpenjale in bočile neznane prsi, ki so se zdele žive in smeje, kakor da hočejo na plano, nepretrogoma tipajoče po obleki.

Ko je za nekaj časa izginila z odra, se je naslonil Jalen na stolu nazaj, si nekoliko oddahnil, se ozrl po mračnem parterju in si mislil:

— To je strašna, to je vražja ženska! Človek, sicer miren, vzkipi in nenadoma razume to, česar ni mogel verjeti knjigam: mogoče je, jako mogoče je, da vsled ljubezni do ženske ta ali oni pobesni, da postane zmožen hudodelstva do sebe ali do bližnjega. Ta Carmen na primer, je strašna, je vražja ženska!

V prizorih, ki so se vršili brez nje, se je pomiril. Kri mu je izginila s čela, senc in uhljev, in vsled svoje bele kože po licih in nosu in črnih kratkih brk je bil videti celo hladen. Frizuro si je bil pokvaril in njegovi črni in svetli lasje so se tiščali v par zlek-njenih šopih čela in silili gosti in zmedeni na senca.

— Nič, si je mislil naprej, vse kar imamo, tudi najlepše traja le nekaj časa. Kadar postane užitek res užitek, že ni skoro več užitek. Imeti pa še to, kar nas sili vanj, to se pravi biti mlad in pri moči. Ta zavest je prijetna.

Zdaj je zopet planila izza kulis na levi Carmen. Trgala se je, vojaki so jo privlekli, in še bolj rdeča in razpaljena je bila kakor poprej. V očeh se ji je utrinjal pravi fakirski ogenj. Ko je nenadoma metala glavo zdaj v to in zdaj v ono stran, se je bliskalo v njih, kakor bi sukal kdo črna stekla, za katerimi tli žerjavica. In ramo je imela golo. Ko se je zunaj tepla, ji je nekdo raztrgal bluzo. Zvezali so jo, prijemali so tiste njene divje roke in čisto od blizu je gledala vanje motna belina njene okrogle in polne rame. In ta motni blesk je taval po gledališču, obračal se sem in obračal tja, in Jalen se je spet sklonil naprej in gledal mimo glav svojih prednikov na oder vnovič vznemirjen in vroč.

Prvo dejanje je bilo končano in oddahnil si je. Luči so zasvetile in z drugimi vred je vstal in odšel v prostore za pivce in kadilce in hodil ob steni gor in dol. Kupil si je košček kruha in klobaso in prigrizoval je oboje brez okusa in nevede. Včasih je obstal ob mizi, si natočil mehanično iz steklenice piva in pil počasi, gledal v strop in si mislil:

— Vse je v našem življenju le prehodno, ali tudi mi sami smo prehodni. Ta moja apatija, s katero gledam dogodke in stvari krog sebe, ni prava. Cinizem je neka bolehnost. Človek je tukaj, sredstva so tukaj, morda se dobe za to dvoje tudi cilji. — Ta ženska ta Carmen je od vraga. Človek ima denar, ima ženske, no, ta dogodek pa spada v tisto vrsto dogodkov, ki se dogajajo samo enkrat v življenju vsakega posameznika.

Po hodnikih je zvonilo, Jalen je plačal in se vrnil dolg in raven. Gledal je prizor z Mikaelo, dobro pošteno deklico, ki pride za fantom daleč v gorovje. Š trepetajočo deviško dušico ga išče, dokler ga ne najde.

— Devištvo, nedolžnost, si je mislil, so jako lepe stvari kakor čednosti sploh, ali tudi jako dolgočasne. Rajna mati bi rekla: Izpridil si se, sinko, svet te je pohujšal in popačil. No, bodi po njenem!

Prišla je spet na oder Carmen. Živela je takrat med cigani in roparji. Nosila je puško, kadila cigarete in hodila po odru v rjavih škornjih, čemerna, zatopljena vase in v svoje misli na drznega bikoborca. Jozé, njena hipna kaprica, lirsko toži svoje gorje v tenorju, lirsko trpi in lirsko propade. In Jalen se nečesa zmislil in se nasmehne.

— Tudi jaz sem tenorist, si šepne in pogleda v temni strop.

Po predstavi gre naravnost domov. Po cestah je suho in še vedno ni snega. Ljudje hite ob desni in levi in posredi tiho tečejo gosposke kočije.

— Jutri, si mrmra Jalen, moram v trgovini opraviti tisto stvar, na vsak način, zadnji čas je . . .

Ovratnik si je dvignil, tesno je zavil v suknjo, nenadoma se okrene, gre nazaj in obstane ob voglu nasproti gledišča. Velika luč nad vrati ne gori več. Mračno je in dve kočiji stojita na cesti. Na dveh kandelabrih, na katerih ne gore več luči, slonita nizka in čokata izvoščka kakor dve črni neznanl mrtvi masi, ki se nikoli ne ganeta. Izmed streh se vidi temno nebo, nasuto nenavadno nagosto z bleščečimi zvezdami. Vse je mirno in tiho.

Zdaj naenkrat se vsuje na ulico ženski smeh in debelo moško govorjenje. Iz gledišča prihajajo ob stranskih vratih igralci in igralke. Izvoščka oživita, premakneta se in se valita s sencami h kočijam kakor dve ogromni črni krogli.

— To je njen smeh, konštatira v mislih Jalen. In smehljaje se gleda za drdrajočimi kočijami.

Zdaj gre zares domov. Pride, odloži suknjo in klobuk v svetlobi poulične svetilke, ki sveti skozi nezastrito okno, sede za pisalno mizo, odvije električno luč, jo postavi predse in nekaj premišlja. Odpre s ključkom predal in dene na mizo pet zaprtih pisem z istimi naslovi: Gospodični Zofiji Večerini, igralki. Prereže s škarjami vseh pet kuvert, privleče iz njih pisma in jih razloži po mizi. Gleda jih, bere in se smehlja.

— Katero je najboljšo? se vpraša in pokašlja.

Odloči se za tisto, ki je na levem koncu, položi ga predse in še enkrat čita.

— Dobro je, kima, nekam moško se glasi. To mi je po volji.

Popravi datum, napiše naslov na novo kuverto in zapre. Vstane, hodi po sobi, obstoji na sredi in govori, kakor bi se iz samega sebe norčeval.

— Jaz sem se torej odločil.

Carmen mu je odgovorila čez dva dni. Písala je, naj jo obiše bližnjo nedeljo ob dveh, da se je o njem informirala, da nima nič proti temu, itd.

— Kako previdno! se je oglasil Jalen, ali bilo je, kakor da hoče sam pred seboj skriti neko zadrego, ki mu ni neprijetna.

2.

Bil je že več let poročen in njegova žena je nastopila po dolgem odmoru kot Carmen. Prišel je v ložo s sedemletno hčerko in šestletnim sinčkom. Tako je velela žena.

Občinstva je bilo mnogo. Po prostoru je sijala prazniška razsvetljava in iz lože v lože se je pogledavalo mnogo lišpavih obrazov. Vse se je svetilo, gibalo in šumelo. Pod odrom so pričeli godci uglašati godala. Cvilenje njihovih inštrumentov je bilo vedno hujše in obilnejše. Violinist je poskusil par pasaž, isto si je privoščil flavtist. Nato sta se izkazala v par kadencah še čelist in eden izmed klarinetistov. Vmes je pomrmraval bas.

Prišel je kapelnik, luči so ugasnile, godba je pričela z uverturo.

— Temperamentno! je kimal Jalen, stal v loži in prekrizal roke na prsih. Nad čelom ni imel več las, njihova rast se je pričela šele sredi temena. Okrog nosu so se mu začrtale v kožo ostre poteze. Otroka sta bila lepa, nekoliko bleda, oba temnih las.

Predigra je izzvala bučen aplavz. Ko se je občinstvo pomirilo, se je zastor naglo dvignil. Kmalu je planila na oder Carmen. Jalen je nastavljal kukalo.

— Salament, si je mislil in se pri tem nekoliko smehljaj, kako se suče in vihti! Kako strastno pogleduje tenorista in kako strašno zabavlja po navadi čezenj!

Po gledišču je bilo tiho. Carmen je pela, se vila okoli mladega Jozéja in mu vrgla nazadnje rdečo rožo. Pela je ravno pesem „Ljubav doma je pri ciganih“, in Jalen si ni mogel pomagati drugače, kakor da se je spomnil skrivoma in smehljaje:

— To je tista pesem, ki jo prepeva vse dopoldne pri dekli v kuhinji. In dekla jo poje že ravno tako kakor ona in komiji jo znajo, učenci in hlapec. Sploh cela hiša zna: Ljubav doma je pri ciganih . . .

Sinček je potegnil očeta za suknjo in rekel:

— Kako mama skače!

— Neprijetno, je šinilo Jalenu po mislih. Zoprno! Bolje bi bilo v takih slučajih otroke puščati doma.

Hčerka je skrila obrazček za naslonjalom in se tiho smejala. Carmen je pela in igrala v splošno zadovoljnost. Zdaj so jo pripeli na oder, zdaj so jo zvezali in njena rama se je pri tem razgalila. S to golo in motnobleščečo ramo je pričela svoje kokerije po odru in po gledišču.

Jalen je gledal skozi kukalo, se domislil, da je njeno rožnato krilo neko staro spodnje krilo, in se smehljajal.

— Pomagati si zna dobro. Bluzo na rami sem v naglici sam razparal in potem nalahko spel. Vidi se, da sem dobro napravil.

Prvo dejanje je pri kraju. Prostor se razsveti in prične se zopet medsebojno ogledovanje iz lože v ložo. Preko odra visi pregrinjalo in po njem so naslikane velike nage ženske, ki plešejo. Slikarija je že stara in obledela. Neke neznane mlade dame v loži nasproti strašno zabadajo svoje oči v mladega oficirja, ki sedi v loži tik Jalena. Pomaknil se je čisto na kraj, pol hrbta moli že preko stene, zdi se, kakor bi ga že deloma privlekle bliže. Pomagajo si z lornjetami in s kukali.

Jalen gleda v strop. Tam se vrste okrogle slike z nagimi ženskami. Vidi se, da so vse podobe izgotovljene obrtniško. Ženske so blede, prsate, preko bokov nenavadno široke in močnih in zlasti zgoraj debelih nog. Cel prostor je vsled tega enoličen in dolgočasen.

Po hodnikih zvonijo zvonci, ljudje drve nazaj na svoje prostore, luči ugasnejo, zastor se dvigne in opero pojo naprej. Carmen pride na oder v lovski opravi. Otroka se zganeta in si pošepčeta.

— Mama ima puško!

— Postarala se je, si misli Jalen, brezdvomno se mi zdi, da se je postarala. Vendar je jako sminkana.

Mikaela pride s svojo cajnico, nedolžna in plaha, poje nežno, gleda kakor srnica in Jalenu se zdi, da je to vsem gledalcem prijetno. In nadalje, ko se bliža Carmen svojemu bikoborcu, ga objame nekaj nezadovoljnega. In v zadnjem dejanju, kjer zabode Jozé svojo ljubezen, se ne more vzdržati in zašepče predse:

— Kostum je neokusen! Zoprna komedija pravzaprav.

In doda smehljaje:

— No, tenorist nisem več.

Zunaj čakajo na mater. Ljudje se mešajo sem in tja, vozniki opozarjajo na svoje vozove. Ko se množica razide, prično prihajati igralci.

— Zate sem povsod bikoborec. Ne pozabi tega, Carmen!

To govori visok človek in ženska, ki teče pred njim, je Carmen. Jalen sliši in gleda stran, kakor bi ne hotel slišati.

Žena je vznemirjena. Hoče se nepretrgoma sukati, sploh nekaj delati. Skloni se k otrokoma in poljubi zdaj enega in zdaj drugega.

— Mama, pravi fantek, kako znaš ti plesati! A kaj je bilo tisto, ki ti je pokalo v rokah?

— Prinesem ti domov!

— In kje si pustila puško? vpraša hčerka.

— Zakaj nisi ustrelila? se čudi sinček. Tistega razcapanca, kaj, ki te je podrl na koncu na tla?

Jalen gre sam naprej, potegne preko ušes ovratnik in gleda v tla.

— Pojdimo v kavarno! pravi žena in gre z otrokoma naprej. Tam si najde prostora pri srednji mizi, razvrsti otroke in se s hrbtom obrne proti možu, ki ji počasi slači plašč. Stvar traja dolgo. Ljudje pri sosednih mizah so pozorni in Carmen se meni z možem, kakor bi tekle besede o nenavadnih ljubeznivostih, a njene oči švigajo sem in švigajo tja in njene misli prebrskavajo vse te ljudi za mizami in pletejo zase ugodne in občudovalne sodbe.

Jalen sedi, podpira z roko lice in meša z žličico črno kavo.

— Mama, prosim čokolade, pravi sinček in Carmen sladko se smehljaje kima. Ali pri tem se vrši na stolu, kakor bi sedela nekje nad mizo, nad svojo obiteljjo in nad vsemi temi kavarniškimi ljudmi.

Iz spodnjega kota se približa suh in dolg gospod, obstoji pred mizo in se trudno priklanja. Carmen naglo vstane in mu ponudi nenavadno prijazno roko. Govorita tiše, govorita spet glasneje, pogledujeta si živahno v oči in si stiskata roke: enkrat in še enkrat in še enkrat. Pomenek traja in traja, Jalen gleda v drugo smer po kavarni in kadi smotko. Otroka sta našla ilustriran časopis, tiščita glavi vanj in si ogledujeta slike.

Suhi gospod odide dalje po kavarni, Carmen sede, reče tiho in pomembno, da je to glediški kritik, in šviga z očmi od mize do mize. Jalen predlaga, da bi šli domov, in to ji ne ugaja. Vda se vseeno. Sama si poišče plašč in ga da možu. Pusti se počasi in zložno oblačiti. Ko odhaja prva skozi vrata, se ozira zadnjič na vse strani. Tudi še zunaj na samotni ulici se ji pozna neka ekstaza.

Jalen vzdihne in si misli: Zoprno!

— Kaj vzdihuješ?

— Dolgčas, pravi na glas in zazdeha.

— To si ti, reče Carmen naglo. To si ti!

In zopet gredo molče naprej: otroka spredaj in Jalen in Carmen zadaj.

Doma ne čuje nihče več. Otroka se slečeta in gresta v sosednjo sobo spat. Jalen se tudi slači in zdeha. Carmen sedi pri mizi, lupi jabolko in ga grize s svojimi belimi močnimi zobmi. Noge je prekrižala in levo stopalo nestrpno maje. Vstane nenadoma, stopi pred moža, zravna se in reče:

— To mi moraš priznati: Carmen sem z dušo in telesom.

— To si! pravi mož, vrže nogavice na čevlje, odgrne posteljo in leže.

— Prosim te, bodi tako dobra in ugasi luč!

Obrne se proti bližnji steni in siloma zatisne oči.

— Zoprno, nenavadno zoprno! mu nepretrgoma šviga po mislih.

L. Pintar:

O krajnih imenih.

Ko smo razlago Celovca že kolikor toliko utrdili, ne bo morda odveč, če še nekoliko popaberkujejo med krajnimi imeni na „-ovec“ sploh, zlasti pa med tistimi, ki jim služijo za podstavo razna rastlinska, osobito drevesna imena, da se naše obzorje krajnoimenskega razmišljanja in raziskovanja temu pojmljenju tem bolj privadi.

Prej se pa še moramo nekoliko pomuditi pri tistem prigovoru, ki pravi, da stvolovec (Kalmgebüsch) nikakor ne more biti podlaga Celovcu, da bi podlaga mogel biti kvečjemu *stvoljevec (oziroma stvoljovec), kajti da samo palataljni I (lj) se more v koroščini pred temnimi samoglasniki ohraniti, navadni I pa da v takih slučajih redno prehaja v u (w). Enkrat sem že bil omenil (Lj. zv. XXXIII 312) še do zdaj nerazjasnjeno alternativo, ali vpliva vokal na predstoječi konsonant, ali pa konsonant na nasledujoči vokal. V našem primeru stojimo pred enako alternativo. Kako naj sklepamo, ali naprej ali nazaj, da bo prav? Če začnemo z zamolklim deblom „stvolb“, mu mora slediti sufiks „-ov“ v neomehčani obliki, da dobimo votlodoneči „stvolov“, ne pa *stvoljev. Pred temnim vokalom o se mora debeli I premeniti na v, tedaj bi dobili iz stvolov ne-